

En undersøgelse af mad- og måltidskulturen i daginstitutioner med forskellige madordninger

Iversen, Jeppe Decker; Sabinsky, Marianne

Publication date:
2011

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link back to DTU Orbit](#)

Citation (APA):
Iversen, J. D., & Sabinsky, M. (2011). *En undersøgelse af mad- og måltidskulturen i daginstitutioner med forskellige madordninger*. DTU Fødevareinstituttet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

En undersøgelse af mad- og måltidskulturen i daginstitutioner med forskellige madordninger

En undersøgelse af mad- og måltidskulturen i daginstitutioner med forskellige madordninger

UDARBEJDET AF

JEPPE DECKER IVERSEN
MARIANNE SABINSKY

DTU Fødevareinstituttet
Afdeling for Ernæring

En undersøgelse af mad- og måltidskulturen i daginstitutioner med forskellige madordninger

1. udgave, April 2011

Copyright: DTU Fødevareinstituttet

Foto: Colourbox

ISBN: 978-87-92158-98-7

Rapporten findes i elektronisk form på adressen:

www.food.dtu.dk

Fødevareinstituttet

Danmarks Tekniske Universitet

Mørkhøj Bygade 19

2860 Søborg

Tlf.: +45 35 88 70 00

Fax +45 35 88 70 01

Indholdsfortegnelse

Forord	3
Sammenfatning og konklusion	4
Formål.....	4
Hovedresultater og diskussion	4
Konklusion	6
English summary and conclusion	7
Aim.....	7
Main results and discussion	7
Conclusion	9
Kapitel 1	10
Baggrund	10
Formål.....	11
Forskningsdesign og metode	12
<i>Metode</i>	<i>12</i>
<i>Rekruttering af informanter</i>	<i>14</i>
<i>Præsentation af undersøgelsens daginstitutioner</i>	<i>14</i>
<i>Præcisering af mad- og måltidskultur og måltidspædagogik</i>	<i>15</i>
Analysemetode.....	15
Kapitel 2	17
Daginstitutioners mad- og måltidspolitikker	17
Frokostmåltidets forberedelsesforløb.....	22
<i>Forberedelsen af frokostmåltidet i daginstitutioner med internt producerede madordninger</i>	<i>22</i>
<i>Forberedelsen af frokostmåltidet i daginstitutioner med eksternt producerede madordninger</i>	<i>24</i>
<i>Forberedelsen af frokostmåltidet i daginstitutioner med madpakkeordninger</i>	<i>26</i>
Spisesituationer i daginstitutioner – mad- og måltidskultur under frokostmåltidet i daginstitutionerne .	27
Måltidets afslutning.....	31
Kapitel 3	33
Strukturelle og kulturelle udfordringer ved implementeringen af madordninger	33
Behov for rådgivning om implementeringer af madordninger	35

Implementeringen af madordninger kræver ressourcer	37
Implementeringen af madordninger indebærer kulturel forandringsparathed	39
Perspektivering.....	41
Potentielle initiativer til implementeringer af madordninger og fremme af mad- og måltidskulturer	41
Referencer	43

Forord

Denne rapport er udført af DTU Fødevareinstituttets Afdeling for Ernæring for Fødevarestyrelsen. Rapporten er finansieret af Fødevareministeriet, som en del af Fødevarestyrelsens projekt Alt om Kost, der har til formål at forbedre børn og unges kostvaner og give troværdig information om sund mad og ernæring til den almindelige danske befolkning ved bl.a. at fremme sund mad og måltider i daginstitutioner. Rapporten præsenterer resultaterne af en kvalitativ interviewundersøgelse om mad- og måltidskulturer i daginstitutioner. Undersøgelsens resultater baseres på deltagende observationsstudier af frokostmåltidet samt på fokusgruppeinterviews med pædagoger fra ni daginstitutioner med madordninger eller madpakkeordninger.

Formålet med DTU Fødevareinstituttets forskningsindsatser er bl.a. at skabe dokumentationsgrundlag for at fremme sund mad og måltider i daginstitutioner og skoler. Formålet med denne rapport er at skabe forståelse for mad- og måltidskulturer i daginstitutioner med forskellige madordninger ved at undersøge madordningens indflydelse på mad- og måltidskultur i daginstitutionen, pædagogers selvforståede rolle i forbindelse med frokostmåltidets spisesituation samt læringen om børnenes maddannelse. Gennem viden om mad- og måltidskulturer i daginstitutioner kan undersøgelsen således identificere muligheder og barrierer for at forbedre mad- og måltidskulturer i daginstitutioner med forskellige madordninger.

Forfatterne har bidraget med forskellige faglige kompetencer til indsamling, analyse og afrapportering af undersøgelsens datamateriale. Ph.d.-studerende Marianne Sabinsky og akademisk medarbejder, Ph.d. Anne Dahl Lassen har givet værdifulde kommentarer under projektets udarbejdelse, mens overassistent Anne Lise Christensen har stået for layout af rapporten.

Herudover er det relevant at takke for den velvillighed, som undersøgelsens ni daginstitutioner har udvist ved at stille op til interviews. Denne indsats har skabt grundlaget for, at undersøgelsen kunne gennemføres.

Fødevareinstituttet, Afdeling for Ernæring, maj 2011.

Inge Tetens

Professor, Afdeling for Ernæring

Sammenfatning og konklusion

Denne rapport præsenterer resultaterne af en kvalitativ interviewundersøgelse, der har undersøgt mad- og måltidskulturen blandt daginstitutioner med forskellige madordninger. I undersøgelsen indgår ni daginstitutioner med internt eller eksternt producerede madordninger eller madpakkeordninger. Et forskningsdesign, der kombinerer observationsstudier af frokostmåltider i daginstitutioner og fokusgruppeinterviews med pædagoger, er medvirkende til, at rapporten undersøger daginstitutionelle mad- og måltidskulturer ud fra en helhedsorienteret forståelsesramme.

Formål

Formålet med rapporten er at beskrive mad- og måltidskulturer i daginstitutioner med forskellige madordninger ved at skabe forståelse for frokostmåltidets forløb. Undersøgelsen er koncentreret omkring hovedemner som stemningen, samværet og sanseligheden omkring frokostmåltidet, pædagogers selvforståede rolle i forbindelse med frokostmåltidets spisesituation samt læringen om børnenes maddannelse. Tilsammen markerer disse hovedemner forskellige elementer, som bidrager til at skabe bestemte forskellige mad- og måltidskulturer i daginstitutioner.

Hovedresultater og diskussion

Samtlige ni daginstitutioner har udarbejdet mad- og måltidspolitikker med nedskrevne formuleringer af krav, ønsker, og holdninger til maden og måltiderne her. Imidlertid viser undersøgelsen, at pædagogerne fortrinsvist har kendskab til de ernæringsmæssige aspekter i daginstitutionens mad- og måltidspolitikker. Derimod kan mad- og måltidspolitikken kulturelle aspekter ikke forklares med samme detaljeorienterede beskrivelser blandt pædagogerne.

For de tre daginstitutioner med internt producerede madordninger har implementeringen af madordningen skabt bedre forudsætninger for at kombinere frokostmåltidet med måltidspædagogiske læringsprocesser. Pædagogerne forklarer, at implementeringen af madordningen har medført større overensstemmelser mellem daginstitutionens ønskede kulturelle mad- og måltidspolitik og frokostmåltidets praktiske mad- og måltidskultur.

Generelt har pædagogerne fra daginstitutioner med eksternt producerede madordninger begrænsede positive udtalelser om mad- og måltidskulturen. Implementeringen af madordningen har ifølge pædagogerne ikke skabt grundlag for forbedrede mad- og måltidskulturer, eftersom frokostmåltidets praktiske opgaver kræver ressourcer, som tager fokus fra frokostmåltidets mad- og måltidskultur. Desuden forklarer pædagogerne, at madens ernæringsmæssige kvalitet er mere ensformig, uinspirerende og mindre indbydende end forventet.

Undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger har haft forskellige strukturelle og kulturelle udfordringer og problematikker i forbindelse med implementeringen af madordningen. Pædagogerne fra de seks daginstitutioner med madordninger forklarer, at manglende involvering i beslutningsprocessen omkring implementeringen af madordninger har skabt nogen modstand mod madordningen forud for implementeringsprocessen. Pædagogerne mener, at deres meninger er blevet nedprioriteret, og de føler sig underlagt et politisk beslutningsapparat, som er for virkelighedsfjernt til at vurdere daginstitutioners reelle behov. Nogle pædagoger fremhæver, at manglende viden om implementeringsprocessen har gjort overgangsfasen fra madpakkeordningen til madordningen besværlig.

Indstillingen til madordningen blandt daginstitutionelle ledere viser sig i denne undersøgelse at være essentiel for pædagogernes holdninger til madordningen. Derfor kan ledelsesholdninger til implementeringen af madordningen være kulturelle barrierer for, at madordningen fungerer i praksis, ligesom lederne kan være katalysatorer for at udvikle positive holdninger til madordningen blandt pædagogerne.

Undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger har forskellige strukturelle og kulturelle barrierer for ikke at erstatte madpakkeordningen med internt eller eksternt producerede madordninger. Pædagogerne forklarer, at daginstitutionerne har vurderet, at udbyttet ved at implementere madordninger ikke står mål med de ressourcer, som skal afsættes til at implementere madordningen.

Sundhedsfremmende initiativer omkring frokostmåltidet bør fremhæve mad- og måltidskulturen som vigtig for børns maddannelse og forklare, at mad- og måltidskulturelle aspekter bør sidestilles med ernæringsmæssige aspekter i daginstitutionernes mad- og måltidspolitikker. Pædagoger har ansvaret for, at daginstitutionens mad- og måltidskultur er mangfoldig og for at motivere børnene til at spise sundt og udvikle deres maddannelse. Derfor kan sundhedsfremmende initiativer med fordel indeholde konkrete

forslag til at forbedre mad- og måltidskulturen i daginstitutionen, som pædagogerne kan anvende som retningslinjer og redskaber under frokostmåltidet i daginstitutionerne.

Undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger har modtaget rådgivning om madens ernæringsmæssige kvalitet fra kommunerne og Fødevarestyrelsens Alt om Kost Rejseholdet. Rådgivningen fra Alt om Kost Rejseholdet har betydet, at daginstitutionerne har haft et kvalificeret grundlag for at højne madens ernæringsmæssige kvalitet. Derfor fremhæver hovedparten af pædagogerne fra undersøgelsens seks dagsinstitutioner med madordninger, at Alt om Kost Rejseholdet har leveret kompetent rådgivnings- og vejledningsarbejde i forhold til at formulere daginstitutionens mad- og måltidspolitikker. For daginstitutionerne ville tilsvarende rådgivning omkring implementeringens praktiske omstændigheder have været relevant for at have et kvalificeret erfaringsgrundlag for at indføre madordningen.

Herudover tyder undersøgelsen på, at ledelsesopbakningen til implementeringen af madordningen er bestemmende for pædagogernes holdninger til madordningen. Derfor kan initiativer om implementering af madordninger med fordel fokusere på, at daginstitutionelle ledere skal være kulturelle katalysatorer for at fremme implementering af madordningen i daginstitutionen.

Konklusion

På baggrund af undersøgelsens hovedfund synes mad- og måltidskulturer at have mest fordelagtige forudsætninger for at fungere i praksis i daginstitutioner med internt producerede madordninger. Daginstitutioner med internt producerede madordninger kan således integrere mad- og måltidskulturelle elementer som måltidspædagogikker før, under og efter frokostmåltidet, hvilket skaber positive stemninger og socialt samvær omkring måltidet. I daginstitutionerne, som har bevaret madpakkeordningen, har mad- og måltidskulturen gode forudsætninger for at fungere, når pædagogerne prioriterer mad- og måltidskulturen højt. Disse daginstitutioner har imidlertid ikke samme grundlag for at skabe mad- og måltidskulturer som daginstitutioner med internt producerede madordninger, eftersom madpakkerne ikke skaber samhørighed om måltidet, som når børnene får samme mad under frokostmåltidet. For daginstitutionerne med eksternt producerede madordninger har mad- og måltidskulturen ikke samme forudsætninger for at fungere, eftersom pædagogerne bruger mange ressourcer på praktiske opgaver i forbindelse med frokostmåltidet. Dette fjerner fokus fra mad- og måltidskulturen, som bliver nedprioriteret sammenlignet med daginstitutioner med internt producerede madordninger.

English summary and conclusion

A study of the meal culture among day care centers with different meal schemes

This report presents the results of a qualitative interview study concerning the meal culture among day care centres with different lunch meal schemes. The study is based on observation studies of lunch meals and focus group interviews with child care providers from nine day care centres with either internally or externally produced lunch meal schemes or lunchbox schemes. This research design means that lunch meal cultures in day care centres are examined from a holistic research perspective.

Aim

The aim of the report is to describe the lunch meal cultures in day care centres with different meal schemes by examining the lunch meal in different day care centres. The study focuses on issues such as the atmosphere, the togetherness and the sensuality of the lunch meal, the child care providers' self-perceived role during the lunch meal and the educational aspects about the food- and meal culture. These aspects are identified as the main topics for creating certain lunch meal cultures in day care centres.

Main results and discussion

Within this qualitative interview-study, all of the nine day care centres have developed food- and meal politics with the purpose of having written formulations of requirements, desires and attitudes towards the food and the meals in the day care centre. However, the study shows that child care providers primarily are familiar with the nutritional contents of food- and meal policies. On the contrast, the child care providers cannot describe the cultural contents of the food- and meal policies with the same detail-oriented descriptions as the nutritional content.

Among the three day care centres with internally produced lunch meal schemes, the implementation of the meal scheme has created better conditions for combining the lunch meal with teaching processes. Therefore, the child care providers explain that the implementation of the lunch meal scheme has resulted in greater coherence between the desired cultural meal policies and practical meal culture regarding the lunch meal.

Generally, the child care providers from day care centers with externally produced meal schemes have limited positive opinions about the meal culture. The implementation of the lunch meal scheme, according

to the child care providers, has not created the basis for improved meal cultures, since the practical tasks around the lunch meal require resources that remove the attention from the meal culture. Furthermore, the child care providers also explain that the food's nutritional quality is more tedious, uninspiring and less inviting than expected.

The 6 day care centers with internally or externally produced lunch meal schemes have experienced different structural and cultural challenges and issues associated with the implementation of the meal scheme. The child care providers from the six day care centers with meal schemes explain that the lack of involvement in the decision making about the implementation of meal schemes created an opposition attitude towards the meal scheme prior to the implementation process. Therefore, the child care providers believe that their opinions have been devaluated and they feel subjected to a policy decision device, which is too unrealistic to assess the real needs of day care centers. Furthermore, some child care providers highlights that the lack of knowledge about the implementation process has hampered the transition from lunchbox schemes for the meal scheme.

The attitudes towards the meal scheme among the managers from the 9 day care centers are essential for the child care providers' attitudes towards meal schemes. Therefore, management attitudes toward the implementation of the meal scheme can be cultural barriers for making the meal scheme work in practice, just as managers can be catalysts in developing positive attitudes towards meal schemes among the child care providers.

The 3 day care centers with lunchbox schemes have different structural and cultural reasons in order not to replace the lunchbox scheme with either internally or externally meal schemes. The child care providers explained that the day care centers have estimated that the yields of implementing are not commensurate with the resources that are allocated during the implementation of a meal scheme.

This qualitative study suggests that health promotion initiatives around lunch meals ought to emphasize the meal culture as important for children's educational understanding of food and eating, and that the food- and meal culture aspects should be treated equally with the nutritional content of food- and meal policies. Child care providers are responsible for the diversity of the meal culture in the day care center and they are motivators for children's development of healthily eating habits. Therefore, health promotion initiatives usefully can provide suggestions to improve food and food culture in day care centers, which child care providers can use as concrete guidelines and tools during the lunch meal in those facilities.

In addition, the study suggests that the management support for the implementation of the meal scheme is an important determinant for the child care providers' attitudes toward the meal scheme. Therefore, the advice on implementing meal schemes can usefully focus on the day care center managers are to be cultural catalysts to promote the implementation of meals in day care centers.

Conclusion

Based on the study's main findings, the meal cultures appear to have the best conditions in day care centers with internally produced meal schemes. The day care centers with internally produced meal schemes can integrate meal pedagogies before, during and after the lunch meal and generate a positive atmosphere and socializing around the lunch meal. In day care centers with lunches brought from home, the meal culture has functional conditions when the child care providers prioritize the meal culture. However, these day care centers have not the same basis for a well-functional meal culture compared with day care centers with internally produced meal schemes, because the day care centers with lunches brought from home do not generate cohesion on the meal as when the children get the same food during the lunch meal. For day care centers with externally produced meal schemes, the meal culture has not the same ability to work while child care providers spend considerable resources on practical tasks in connection with the lunch meal. This removes the focus from the meal culture, which is given a lower priority compared with day care centers with internally produced lunch meal schemes.

Kapitel 1

Baggrund

De seneste rapporter fra Den nationale undersøgelse af danskernes kostvaner og fysiske aktivitet konstaterer, at forkert sammensat kost og et lavt fysisk aktivitetsniveau fortsat er udbredt blandt de fleste befolkningsgrupper (Matthiessen *et al* 2009; Pedersen *et al* 2010). Heriblandt efterleves de Nordiske Næringsstofanbefalinger og Kostrådene ikke blandt mange danske 4-14-årige børn, som indtager for meget sukker og mættet fedt, mens indtaget af frugt og grønt samt kostfibre er for lavt (Pedersen *et al* 2010).

Forekomsten af overvægt blandt danske børn er vokset markant over de seneste årtier, og mellem 5-15 pct. af førskolebørn samt 15-20 pct. af skolebørn vurderes i dag som overvægtige (Mølgaard *et al* 2007; Matthiessen *et al* 2008). Forkerte kost- og aktivitetsvaner har således stor betydning for udbredelsen af folkesygdomme med flere kronisk sygdomsramte danskere som konsekvens (Matthiessen *et al* 2003; Mølgaard *et al* 2007). Derfor bør sygdomsforebyggende og sundhedsfremmende indsatser fokusere på børns sundhedsadfærd, eftersom kost- og aktivitetsvaner etableres i barndommen, og har livslang indflydelse på sundheds- og livsstilsvaner i voksenlivet (Ovesen 2003; Hughes *et al* 2007; Freedman *et al* 2010). Heriblandt er sygdomsforebyggende og sundhedsfremmende indsatser med fokus på børns kostvaner og fysisk aktivitet vigtige for at forebygge sygdomme som type 2 diabetes, hjerte-karsygdomme, forskellige kræftformer og overvægt.

Derfor har opmærksomheden på madordninger i daginstitutioner været stigende de seneste år. Daginstitutioner er således arenaer for arbejdet med at fremme sunde kostvaner blandt børn, eftersom daginstitutionerne kan medvirke til at påvirke børns kostvaner med udbuddet af mad. Mange daginstitutioner har allerede indført sunde frokostmåltider, der enten produceres internt i institutionerne, af en ekstern udbyder eller som en kombination af ekstern og intern produktion. Heriblandt havde 81 af landets 98 kommuner vedtaget beslutninger om daginstitutionelle madordninger i slutningen af 2010. Derfor havde 2140 daginstitutioner indført madordninger i slutningen af 2010 således, at 328 vuggestuer, 498 børnehaver samt 1314 integrerede daginstitutioner havde madordninger på daværende tidspunkt (Heyn *et al* 2011).

Gennem madordninger har daginstitutioner markant indflydelse på danske børns kostvaner, eftersom to tredjedele af danske børn under fem år er indskrevet i en landets 4500 daginstitutioner således, at 260.000 børn får dækket mellem 45 og 70 pct. af energibehovet fra måltider i daginstitutionen (NNR 2004;

statistikbanken.dk 2010). Imidlertid har daginstitutionelle måltider ikke blot markant indflydelse på børns kostvaner. Måltidet omgives samtidigt af mad- og måltidskulturelle normer, som medvirker til at udvikle børnenes maddannelse (Hughes *et al* 2007).

Daginstitutioner har formelle normer, hvor strukturelle rammer som faste, fleksible eller flydende spisetider har indflydelse på mad- og måltidskulturen i daginstitutionen (Freedman *et al* 2010). Desuden er børnenes deltagelse i praktiske opgaver som måltidets tilberedning eller bordopdækning, bordpladsordninger, børnenes selvstændighedsgrad (om børnene selv tager mad eller venter på tur) andre formelle normer, som prioriteres forskelligt i daginstitutionerne. Disse normer har indflydelse på mad- og måltidskulturen i daginstitutioner (Hughes *et al* 2007). Herudover indeholder daginstitutionelle måltider forskellige uformelle normer, hvor måltidspædagogikker, samvær, sanselighed samt stemning og atmosfære er betydningsfulde enkeltheder for måltidets mad- og måltidskultur (Sepp *et al* 2006; Larsen 2007).

Gennem formelle og uformelle normer har daginstitutioner således forskellige måltidsrammer, som har indflydelse på børns maddannelse, læring og opdragelse. Derfor indeholder daginstitutionelle måltider forskellige læringselementer, hvor børnene har mulighed for at udvikle sunde kostvaner samt sociale, kulturelle, motoriske og sproglige kompetencer (Sepp *et al* 2006). Dermed er relationen mellem børnene og pædagogerne essentiel, eftersom holdninger, vaner, viden og samarbejde om kost og måltider blandt pædagoger udfoldes i praksis under måltidet. Derfor kan pædagogerne karakteriseres som rollemodeller for måltidets rammer, eftersom pædagogerne har vigtige funktioner for daginstitutionens mad- og måltidskultur (Sepp *et al* 2006).

Formål

Formålet med rapporten er at undersøge mad- og måltidskulturer i daginstitutioner med forskellige madordninger. Derfor vil rapporten indsamle viden om daginstitutioners hverdagspraksisser med mad- og måltidskulturer ved at skabe forståelse for frokostmåltidets forløb i daginstitutioner ved at fokusere på måltidets formelle og uformelle normer og måltidspædagogikker.

Derfor kan undersøgelsen anvendes som beslutningsredskab til forældrebestyrelser i daginstitutioner, som står over for at implementere en ny madordning eller daginstitutioner, som ønsker at optimere deres måltidsrammer. Herudover kan undersøgelsen anvendes som grundlag for kommunal og statslig myndighedsrådgivning i forhold til daginstitutionernes valg og implementering af madordninger.

Forskningsdesign og metode

Undersøgelsen gennemføres som et komparativt case studie, der inddrager kvalitative forskningsmetodikker til at undersøge mad- og måltidskulturer i daginstitutioner med forskellige madordninger. Derfor medvirker kombinationen af deltagende observationsstudier af daginstitutioners måltidsforløb og fokusgruppeinterviews med pædagoger til at skabe forståelse for mad- og måltidskulturer blandt daginstitutioner med forskellige madordninger.

Metode

Nærværende undersøgelse af mad- og måltidskulturer i daginstitutioner med forskellige madordninger kan karakteriseres som et multipelt case studie, hvor ni daginstitutioner inddrages som cases, der skaber forståelse for mad- og måltidskulturer i daginstitutioner (Yin 2009). Overordnet er anvendelsen af multiple case studier baseret på at undersøge flere cases, så der opnås nuanceret viden om fællestræk og forskelligheder ved undersøgelsens temaer. Indledningsvist gennemføres case studiet af mad- og måltidskulturer i daginstitutioner som afgrænsede undersøgelser, som efterfølgende analyseres på tværs af undersøgelsens cases (de Vaus 2001).

Der anvendes deltagende observationsstudier af frokostmåltidets forløb i daginstitutionerne samt fokusgruppeinterviews med pædagoger fra daginstitutionerne som dataindsamlingsmetode til at undersøge mad- og måltidskulturer i daginstitutioner som case studier. Den metodiske kombination af deltagende observationsstudier og fokusgruppeinterviews er valgt, fordi metoderne supplerer hinanden og skaber nuanceret forståelse for undersøgelsens hovedemner. Tilsammen kan undersøgelsens kombination af deltagende observationsstudier og fokusgruppeinterviews således identificere muligheder og barrierer for at forbedre mad- og måltidskulturer i daginstitutioner.

Gennem deltagende observationsstudier afdækkes mad- og måltidskulturens normer og måltidspædagogiske praksisser under frokostmåltidets forløb i daginstitutionerne. Derfor anvendes deltagende observationsstudier til at observere hver daginstitutions måltidspædagogikker samt formelle og uformelle måltidsnormer for at undersøge, hvordan måltidets regler, stemning, sanselighed og fysiske rammer har indflydelse på mad- og måltidskulturer i daginstitutioner med forskellige madordninger. Desuden har deltagende observationsstudier metodisk relevans, eftersom måltidets stemning, samvær og

trivsel samt pædagogers reelle adfærd observeres under frokostmåltidets forløb uafhængigt af mundtlige udsagn.

Herudover anvendes undersøgelsens deltagende observationsstudier til at identificere relevante hovedemner, som kan undersøges nærmere gennem fokusgruppeinterviews med pædagoger fra undersøgelsens ni daginstitutioner. Derfor indsamler undersøgelsens fokusgruppeinterviews således bl.a. viden om pædagogers selvforståede rolle i forbindelse med frokostmåltidets spisesituation, læringen om børnenes maddannelse samt madordningens indflydelse på mad- og måltidskultur i daginstitutionen. Desuden vil interviewene give indblik i muligheder og barrierer for at skabe måltider, som er meningsfulde og har mad- og måltidskulturer, der understøtter børnenes udvikling af sunde kostvaner. De pædagogiske medarbejdere har således vigtige roller, eftersom deres holdninger, viden og samarbejde om kost og måltider udfoldes i praksis under måltidet, hvilket har indflydelse på børns motivation for at spise sunde måltider.

Fokusgruppeinterviewets sociale interaktionsform sætter respondenter i stand til at formidle motiver, præferencer og holdninger til relevante hovedemner (Kvale 2001) og er relevante til at undersøge respondenters selverfærede hverdagspraksisser med eksempelvis mad- og måltidskulturer. Fokusgruppeinterviews er velegnede til at få deltagerne til at inspirere hinanden til at se nye dimensioner og være kritiske og konstruktive over for undersøgelsens emner. Fokusgruppeinterviewets åbne struktur medfører, at der kommer synspunkter på bordet, som på forhånd ikke har været til at forudse, identificere eller definere.

Der vil foretages ét fokusgruppeinterview med 3-5 pædagoger fra hver af undersøgelsens ni daginstitutioner således, at der samlet foretages ni fokusgruppeinterviews. I praksis vil interviewene udføres ved at besøge de respektive daginstitutioner således, at interviewene foretages i respondenternes vante omgivelser. Indledningsvist gennemføres hvert case studie af mad- og måltidskulturer i daginstitutioner med forskellige madordninger som selvstændige undersøgelser, som efterfølgende krydsanalyseres på tværs af de respektive cases således, at undersøgelsen skaber forståelse for fællestræk og forskelligheder ved relevante tematikker som bl.a. trivslen, stemningen, samværet og fællesskabet under måltidet i daginstitutionerne (de Vaus 2001; Yin 2009). Herudover er case studiet relevant som undersøgelsesdesign, eftersom det kan være en tilstrækkelig undersøgelse i sig selv, men undersøgelsesresultaterne vil samtidigt kunne anvendes som grundlag for videre forskning som eksempelvis en større kvantitativ undersøgelse af området.

Rekruttering af informanter

Daginstitutionerne er rekrutteret efter foruddefinerede udvælgelseskriterier, som sikrer repræsentationen af relevante respondenter. Dette er afgørende for undersøgelsens konklusioner (Bryman 2008). Ulempen ved denne udvælgelsesmetode er, at undersøgelsesresultaterne ikke kan generaliseres. Derfor er undersøgelsen ikke repræsentativ i statistisk forstand, men det er heller ikke hensigten med kvalitative undersøgelser.

I praksis vil undersøgelsen inddrage i alt ni daginstitutioner med forskellige madordninger, som fordeles således, at tre af institutionerne har internt producerede madordninger, tre institutioner har eksternt producerede madordninger, mens tre institutioner har madpakkeordninger. Disse daginstitutioner udvælges gennem en strategisk rekrutteringsproces, hvor udvælgelseskriterierne baseres på geografisk spredning, forskellige daginstitutionsstørrelser, børnenes alder samt forskellige madordningstyper.

Gennem geografisk spredning vil undersøgelsen inddrage daginstitutioner fra hovedstadsområdet, Sjælland og Jylland for at undersøge, hvorvidt der eksisterer geografiske forskelligheder på tværs af daginstitutioner med forskellige madordninger. Desuden vil inddragelsen af forskellige institutionsstørrelser medvirke til at undersøge, hvorvidt institutionernes størrelser har indflydelse på mad- og måltidskulturen. Herudover vil undersøgelsen fokusere på daginstitutioner med børn i alderskategorien 3-6 år, eftersom denne alderskategori formodes at være deltagende i måltidsforløbet og refleksiv omkring maden sammenlignet med mindre børn fra eksempelvis vuggestuer. Dette indebærer samtidigt, at undersøgelsen afgrænses til at undersøge madordninger og mad- og måltidskulturer i børnehaver eller integrerede daginstitutioner med kombinationer af vuggestuer og børnehaver.

Præsentation af undersøgelsens daginstitutioner

Undersøgelsen inkluderer samlet ni daginstitutioner med henholdsvis internt eller eksternt producerede madordninger eller madpakkeordninger som case studier til at undersøge mad- og måltidskulturer i daginstitutioner med forskellige madordninger. Gennem nedenstående figur illustreres hver daginstitutions madordningstype, geografiske beliggenhed, antal børnehavebørn samt etableringstidspunktet for madordningen:

Figur 1: Oversigt over undersøgelsens daginstitutioner

Internt produceret madordning	Eksternt produceret madordning	Madpakkeordning
Jylland 44 børnehavebørn Madordning etableret 2007	Sjælland 48 børnehavebørn Madordning etableret 2010	Hovedstadsområdet 45 børnehavebørn Altid madpakkeordning
Sjælland 61 børnehavebørn Madordning etableret 2010	Hovedstadsområdet 59 børnehavebørn Madordning etableret 2010	Jylland 54 børnehavebørn Altid madpakkeordning
Hovedstadsområdet 76 børnehavebørn Madordning etableret 2010	Jylland 74 børnehavebørn Madordning etableret 2008	Sjælland 96 børnehavebørn Altid madpakkeordning

Præcisering af mad- og måltidskultur og måltidspædagogik

Gennem rapporten anvendes begrebet *mad- og måltidskultur* om rammerne omkring frokostmåltidet i daginstitutionerne. Derfor anvendes mad- og måltidskulturen om daginstitutioners uformelle og formelle regler under frokostmåltidets forberedelsesfase, spisesituation og afsluttende faser. Herunder karakteriseres måltidets uformelle normer som stemningen og atmosfæren, som omgiver frokostmåltidet samt frokostmåltidets samvær og sanselighed, mens måltidets formelle normer markerer måden, hvorpå daginstitutioner strukturerer måltidets spisetider samt, hvordan børnene involveres i praktiske opgaver omkring frokostmåltidet.

Herudover anvendes begrebet *måltidspædagogik* om måden, hvorpå daginstitutioner integrerer pædagogiske læringsprocesser i forbindelse med frokostmåltidets forløb. Frokostmåltidets interaktionsmønstre mellem børnene og pædagogerne er således essentiel for barnets kompetenceudvikling. Herunder er pædagogerne, som barnet omgives af, vigtige faktorer for barnets udvikling af madvaner, eftersom omgivelserne introducerer maden og bestemte måltidsvaner til barnet.

Analysemetode

I analysen af datamaterialet fra den kvalitative interviewundersøgelse er der foretaget en systematisk og helhedsorienteret kortlægning af de relevante hovedemner i undersøgelsen (Kvale 2001). I praksis er fokusgruppeinterviewene med pædagogerne fra undersøgelsens ni daginstitutioner indledningsvist fortolket særskilt for at afdække holdninger til undersøgelsens hovedemner for hver daginstitution.

Herefter er datamaterialet analyseret på tværs af daginstitutionerne for at afdække identiske og forskellige holdninger til undersøgelsens hovedemner. Herved bliver det muligt at undersøge pædagogernes holdninger til undersøgelsens hovedemner og efterfølgende krydsanalysere holdningerne på tværs af

undersøgelsens ni daginstitutioner samtidigt med, at holdningerne kan relateres til daginstitutionernes geografiske placering og størrelse. Derfor anvendes en meningsdannende fortolkningsproces som analysemetode til forståelsen af mad- og måltidskulturer i daginstitutioner (Georgi 1998).

Kapitel 2

Daginstitutioners mad- og måltidspolitikker

Daginstitutionelle mad- og måltidspolitikker er en fælles vedtaget og nedskrevet målsætning om børns mad og måltider i daginstitutionen. Generelt skal mad- og måltidspolitikker redegøre for, hvordan daginstitutioner forholder sig til maden, som spises i daginstitutionen samt, hvordan rammerne sættes for måltidet i daginstitutionen. Formålet med daginstitutionelle mad- og måltidspolitikker er således at udarbejde retningslinjer, som viser daginstitutionens krav, forventninger og holdninger til mad og måltider. Herudover medvirker mad- og måltidspolitikker til at skabe interne og eksterne forventningsafstemninger mellem ledelsen, køkkenmedarbejdere og pædagoger samt mellem forældre og daginstitutionen.

Mad- og måltidspolitikker handler således ikke blot om daginstitutionens retningslinjer for madens ernæringsmæssige kvalitet, men også om måltidets fysiske, tidsmæssige og sociale rammer samt måden hvorpå daginstitutionerne praktiserer måltidspædagogik. Derfor fungerer daginstitutionelle mad- og måltidspolitikker som vigtige pejlemærker for, hvordan den enkelte daginstitution prioriterer og praktiserer mad- og måltidskulturen under frokostmåltidet.

I nærværende undersøgelse har samtlige ni daginstitutioner udarbejdet mad- og måltidspolitikker for at have nedskrevne formuleringer af krav, ønsker og holdninger til maden og måltiderne i daginstitutionen. Generelt forklarer daginstitutionerne, at formålet med mad- og måltidspolitikker er at fokusere på børnenes sundhedsvaner i daginstitutionen og skabe afbalancerede, friske, mætte og glade børn. For daginstitutionerne medvirker mad- og måltidspolitikker således til at udvise medansvar for børnenes kostvaner i daginstitutionen, eftersom pædagogerne karakteriserer mad og måltider som vigtige hverdagspraksisser i daginstitutionen:

”Gennem vores mad- og måltidspolitik signalerer vi, at daginstitutionen tager medansvar for børnenes kost. Vi føler, at det er vores pligt som daginstitution at skabe sunde rammer for børnene, fordi mad og måltider er væsentlige i vores hverdag. Herudover giver vores mad- og måltidspolitikker muligheder for at undgå diskussioner med forældrene om, hvad børnene må spise i daginstitutionen, fordi vi altid kan henvise til vores nedskrevne mad- og måltidspolitikker” (43-årig pædagog i daginstitution med intern produceret madordning).

Gennem formaliserede mad- og måltidspolitikker kan daginstitutionerne således arbejde systematisk med børnenes kost i daginstitutionen og stille krav til forældrene om at efterleve daginstitutionens principper vedrørende mad og måltider. Herudover signalerer mad- og måltidspolitikker, at daginstitutionerne bevidst har taget stilling til kostens sammensætning og tilstræber at udvise medansvar for børnenes kostvaner.

For undersøgelsens daginstitutioner er udarbejdelsen af mad- og måltidspolitikker iværksat for at imødekomme voksende problematikker med usunde kostvaner blandt børnene i daginstitutionerne. Gennem fokusgruppeinterviewene forklarer pædagogerne fra undersøgelsens ni daginstitutioner således, at børnene ofte medbringer sukkerholdige produkter som mellemmåltider eller sukkersødede drikke som saftvand i daginstitutionen. Desuden forklarer pædagogerne, at festlige begivenheder som fødselsdage ofte inkluderer, at børnene medbringer for mange sukkerholdige produkter:

”I vores daginstitution har mange af børnene tidligere haft en lille chokoladebar, yoghurt eller kage med som del af madpakken eller som mellemmåltid, ligesom saftvand i drikkedunken ikke var ualmindeligt tidligere. Desuden er forældre blevet slemme til at overdrive, hvad barnet tager med til fødselsdagen og indimellem virker det næsten, som de forsøger at overgå hinanden. Derfor besluttede vi også, at det alt sammen havde taget overhånd, og med mad- og måltidspolitikken har vi fået et regelsæt, der signalerer, at vi ikke tolererer søde sager i daginstitutionen, hverken til daglig eller til fødselsdagsfester” (43-årig pædagog fra daginstitution med eksternt produceret madordning).

Derfor konstaterer pædagogerne fra undersøgelsens daginstitutioner, at mad- og måltidspolitikker har været nødvendigheder for at ændre på børnenes kostvaner i daginstitutionen. For daginstitutionerne har forældrene således været barrierer for at forhindre sunde kostvaner i daginstitutionen. Tidligere appellerede daginstitutionerne til forældrene om at sortere sukkerholdige produkter fra børnenes medbragte mad, eftersom *vi tidligere indskærpede, at søde sager burde udelades af børnenes kost, mens vores nedskrevne mad- og måltidspolitik medvirker til, at vi kan forlange det*, som en pædagog fra en af undersøgelsens tre daginstitutioner med internt producerede madordninger konstaterer.

Herudover forklarer pædagogerne, at sundhedsbevidstheden varierer meget blandt forældre, hvilket har krævet mange diskussioner og konflikter forinden daginstitutionerne indførte mad- og måltidspolitikker. Imidlertid har udarbejdelsen af mad- og måltidspolitikker dannet fælles forståelsesrammer for kostens

sammensætning i daginstitutionen, hvilket har medvirket til, at uoverensstemmelserne med forældrene om, hvad børnene må medbringe i madpakken eller som mellemmåltider er mindsket betydeligt for pædagogerne.

Blandt undersøgelsens ni daginstitutioner er mad- og måltidspolitikkerne baseret på ensartede principper, som karakteriserer hver daginstitutioners holdninger til kostens sammensætning. For samtlige daginstitutioner prioriteres sund kost som essentiel for mad- og måltidspolitikken uanset om daginstitutionerne har madordninger eller madpakkeordninger. Desuden forklarer pædagogerne fra undersøgelsens ni daginstitutioner, at mad- og måltidspolitikker skal medvirke til at minimere sukkerindholdet fra kosten i daginstitutionen. Derfor skal børnenes tørst slukkes i vand eller mælk frem for saftvand og flere daginstitutioner accepterer udelukkende transparente drikkedunke således, at indholdet nemmere kan kontrolleres af pædagogerne. Desuden skal sukkerholdige produkter som mælkesnitter, cheese dippers, yoghurt, juicebrikker, kage eller chokolade konsekvent udelades fra børnenes medbragte mad.

Herudover forklarer samtlige daginstitutioner, at mad- og måltidspolitikken indeholder retningslinjer, som forældrene skal efterleve ved festlige begivenheder som fødselsdage eller højtider. Derfor fremhæver fem daginstitutioner, at mad- og måltidspolitikken forklarer forældrene, at sukkerholdige produkter skal begrænses til festlige begivenheder, mens fire daginstitutioner kræver, at sukkerholdige produkter erstattes med sunde alternativer. Heriblandt opfordrer daginstitutionerne til, at forældrene erstatter slik, is eller kage med sunde alternativer som pyntede frugtfade til børnefødselsdage i daginstitutionen, eftersom børnene, ifølge pædagogerne, ikke behøver sukkerholdige produkter for at have festlige oplevelser.

Pædagogerne fra samtlige daginstitutioner forklarer, at mad- og måltidspolitikkerne fortrinsvist er formuleret for at have anvisninger for kostsammensætningen i daginstitutionen. Pædagogerne fra undersøgelsens ni daginstitutioner forklarer således i fokusgruppeinterviewene, at daginstitutionerne definerer sund kost som varieret og nærende mad med grøntsager, kød, fisk og grove brødprodukter.

For undersøgelsens seks daginstitutioner som henholdsvis har implementeret internt eller eksternt producerede madordninger er mad- og måltidspolitikken blevet nemmere at efterleve med implementeringen af madordningen. Pædagogerne fra undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger forklarer således, at implementeringen af madordningen har betydet, at mange af børnene spiser mere varieret, fordi ensartede madpakker er erstattet med varieret kost:

”Vores køkken laver ofte mad til frokostmåltidet, som børnene kender hjemmefra, men det kombineres samtidigt med andet, som børnene oftest ikke er bekendte med (...) Det har været en langstrakt proces at ændre børnenes madpakkekultur til at omstille dem til madordningen, fordi hovedparten af børnene har fået samme indhold i madpakken dag efter dag, så det kræver tilvænning at acceptere mad, som de ikke kender på forhånd” (47-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

For undersøgelsens seks daginstitutioner med internt eller eksternt producerede madordninger har implementeringen af madordningen således betydet mere varierende måltider for børnene. Imidlertid forklarer pædagogerne fra undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger, at madpakkerne er tilstrækkeligt sunde og varierende for hovedparten af børnenes vedkommende. Derfor forklarer pædagogerne, at implementeringen af en internt eller eksternt produceret madordning formentlig ikke vil medføre mere sund og varieret kost for hovedparten af børnene.

Herudover forklarer pædagogerne fra syv daginstitutioner, at kommunen har understøttet udarbejdelsen af daginstitutionens mad- og måltidspolitikker, eftersom kommunen har opstillet sundhedspolitikker med sundhedsfremmende initiativer i daginstitutioner. Derfor har daginstitutionerne modtaget vejledende rådgivning i forbindelse med implementeringen af mad- og måltidspolitikker fra Fødevarestyrelsens Alt om Kost Rejsehold. For daginstitutionerne har rådgivningen fra Alt Om Kost Rejseholdet medvirket til at omsætte uhåndterbare ideer om mad og måltider til konkrete mad- og måltidspolitikker, som daginstitutionerne kan integrere som hverdagspraksisser i daginstitutionen. Derfor karakteriserer undersøgelsens syv daginstitutioner samtidigt Alt om Kost Rejseholdets vejledende rådgivning som kompetent, værdifuld og vedkommende for implementeringsprocessen af mad- og måltidspolitikker.

Gennem fokusgruppeinterviewene udviser pædagogerne fra undersøgelsens ni daginstitutioner omfattende kendskab til daginstitutionens nedskrevne mad- og måltidspolitikker. Heriblandt beskriver pædagogerne ernæringsmæssige baggrunde for at indføre mad- og måltidspolitikker, indholdet af daginstitutionens mad- og måltidspolitikker samt anbefalinger for børns kostvaner. Imidlertid viser fokusgruppeinterviewene i nærværende undersøgelse samtidigt, at kendskabet til mad- og måltidspolitikker er indskrænket til ernæringsmæssige aspekter ved mad- og måltidspolitikker blandt undersøgelsens pædagoger. Trods daginstitutionernes nedskrevne formuleringer om måltidets kulturelle

værdier, så kan undersøgelsens pædagoger ikke beskrive mad- og måltidspolitikken kulturelle aspekter med samme detaljeorienterede beskrivelser som mad- og måltidspolitikken ernæringsmæssige indhold.

Generelt forklarer pædagogerne fra undersøgelsens ni daginstitutioner, at mad- og måltidspolitikken indeholder forskellige formelle normer, som medvirker til at skabe mad- og måltidskulturen i daginstitutionen. Heriblandt fremhæves faste spisetidspunkter for måltiderne som formelle normer blandt pædagogerne fra samtlige daginstitutioner. Gennem faste spisetidspunkter fastholder daginstitutionerne således børnenes mad- og måltidsrytme, hvilket skaber faste strukturer for børnenes spisevaner. For undersøgelsens seks daginstitutioner med internt og eksternt producerede madordninger er faste spisetidspunkter desuden nødvendigheder, som konsekvenser af, at frokostmåltidets forberedelsestid og leveringstidspunkter er praktiske omstændigheder som daginstitutionerne skal tilpasse frokostmåltidet efter:

”Vi spiser altid frokost kl. 11.30, eftersom vi foretrækker at fastholde børnenes madrytme. Som pædagog kan man tydeligt mærke, at børnene blive sultne nogenlunde samtidigt hver dag, så det er vigtigt at deres spisevaner ikke bliver for forskellige og skifter tidspunkt dag efter dag. Herudover er vores faste frokosttidspunkt også forårsaget af, at vi får leveret maden udefra og arbejdsopgaverne i forbindelse med leveringen og forberedelsen af maden medvirker til, at det praktisk talt er umuligt at servere frokosten tidligere” (39-årig pædagog fra daginstitution med eksternt produceret madordning).

For undersøgelsens ni daginstitutioner skaber faste spisetidspunkter således strukturerede rammer for børnene samtidigt med, at praktiske omstændigheder som frokostmåltidets forberedelsestid og leveringstidspunkter af madvarer medvirker til, at daginstitutionerne forbereder frokostmåltidet til bestemte tidspunkter. Foruden faste spisetidspunkter viser undersøgelsens deltagende observationsstudier af frokostmåltidet, at formelle normer som bordskik prioriteres højt blandt undersøgelsens daginstitutioner for, at børnene uforstyrret kan være koncentreret om maden.

Herudover dokumenterer samspillet mellem undersøgelsens observationsstudier af frokostmåltidet og fokusgruppeinterviewene med pædagoger, at måltidets kulturelle og formelle normer kan karakteriseres som rodfaste vaner, som daginstitutionerne bevidst eller ubevidst har integreret som rammer for måltidet. Heriblandt indeholder frokostmåltidets forløb således kulturelle og formelle normer, som daginstitutionerne anvender som retningslinjer for mad- og måltidskulturen i daginstitutionen. Generelt

defineres mad- og måltidskultur ud fra ensartede forståelsesrammer blandt pædagogerne fra undersøgelsens ni daginstitutioner:

”For vores daginstitution bliver mad- og måltidskulturen vel defineret som dét, som foregår rundt omkring maden når børnene spiser. Vores pædagogiske arbejde består derfor i at skabe en stemning omkring måltidet, som motiverer til, at børnene spiser (...). Måltidet bidrager samtidigt til, at børnene udvikler sociale kompetencer, så måltidet har også vigtige funktioner udover maden ” (44-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

Den pædagogiske forståelse af mad- og måltidskultur i daginstitutioner baseres således på forskellige præmisser blandt pædagogerne fra undersøgelsens ni daginstitutioner. Trods ensartede definitioner af mad- og måltidskulturer i daginstitutioner, så viser undersøgelsens deltagende observationsstudier af frokostmåltidet i daginstitutionerne, at mad og måltidskulturen praktiseres forskelligt i forbindelse med frokostmåltidets forberedelse, spisesituationer og afsluttende faser.

Frokostmåltidets forberedelsesforløb

Forberedelsen af frokostmåltidet involverer, at forskellige kulturelle og formelle normer udspilles i praksis blandt undersøgelsens ni daginstitutioner. Derfor har anvendelsen af deltagende observationsstudier af frokostmåltidet og fokusgruppeinterviewene med pædagoger medvirket til at dokumentere forberedelsesforløbets processer for daginstitutionerne.

Forberedelsen af frokostmåltidet i daginstitutioner med internt producerede madordninger

For undersøgelsens tre daginstitutioner med internt producerede madordninger indebærer forberedelsen af frokostmåltidet, at køkkenmedarbejdere tilbereder dagens frokostmåltid i daginstitutionens produktionskøkken. Herudover inkluderer forberedelsen af frokostmåltidet, at daginstitutionernes pædagoger bruger tid på køkkenaktiviteter som madens anretning og/eller forberedelse af praktiske opgaver som bordopdækning sammen med børnene.

Imidlertid forklarer pædagogerne fra undersøgelsens daginstitutioner med internt producerede madordninger, at børnene ikke kan involveres i køkkenaktiviteter forinden frokostmåltidet, fordi regler forbyder daginstitutionerne at have børn i køkkenet. Dette viser imidlertid, at daginstitutionernes kendskab

til reglementer om børns færden i institutionskøkkener ikke er tilstrækkelig, eftersom det er tilladt for børnene, at færdes i køkkenet således, at pædagogerne kan arbejde med børnene. Derfor kan mad- og måltidskulturelle fremmende initiativer med fordel fokusere på daginstitutioners kendskab til reglementer om børns færden i institutionskøkkener.

Ikke desto mindre forklarer pædagogerne fra undersøgelsens daginstitutioner med internt producerede madordninger, at madordningen har forbedret forudsætningerne for at involvere børnene i frokostmåltidets forberedelsesforløb i forhold til tidligere, hvor daginstitutionerne havde madpakkeordninger. For daginstitutionerne har implementeringen af madordningen således betydet, at frokostmåltidet indeholder flere måltidspædagogiske muligheder for at involvere børnene i måltidets forberedelse. Heriblandt forklarer pædagogerne fra undersøgelsens daginstitutioner med internt producerede madordninger, at børnene medvirker til bordopdækningen, anretningen af maden på bordet samt indkøb af madvarer. Derfor forklarer daginstitutionerne, at forberedelsen af frokostmåltidet involverer flere pædagogiske læringsprocesser end tidligere, hvor daginstitutionerne havde madpakkeordninger:

"Jeg synes utvivlsomt, at implementeringen af madordningen har betydet, at forberedelsen af frokostmåltidet er blevet en proces frem for noget, vi bare gjorde tidligere. Med madordningen kan vi inddrage børnene meget mere i forberedelsesfasen uden at det kræver ekstra mandskabsressourcer, eftersom vi har medarbejdere til at varetage madlavningen, og derfor kan vi koncentrere os om de pædagogiske processer ved forberedelsen af måltidet (...). Det giver jo børnene meget, at de skal tælle, hvor meget service, kopper og bestik, der skal bruges, ligesom anretningen af maden er mere spændende end da de blot hentede deres madpakker i køleskabet" (47-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

For undersøgelsens tre daginstitutioner med internt producerede madordninger har implementeringen af madordningen medvirket til at forandre mad- og måltidskulturer i daginstitutionen, eftersom madordningen har skabt bedre forudsætninger for at kombinere frokostmåltidets forberedelse med måltidspædagogiske læringsprocesser. Derfor forklarer pædagogerne således, at implementeringen af madordningen har medført større overensstemmelser mellem daginstitutionens ønskede kulturelle mad- og måltidspolitikker og frokostmåltidets praktiske mad- og måltidskultur.

Herudover forklarer pædagogerne fra undersøgelsens tre daginstitutioner med internt producerede madordninger, at forberedelsen af frokostmåltidet vækker børnenes interesse til trods for, at pædagogerne tror, at regler forbyder børnenes tilstedeværelse i køkkenet. Forberedelsen af frokostmåltidet i daginstitutionen stimulerer således børnenes sanser og appellerer til børnenes nysgerrighed når køkkenmedarbejderne tilbereder frokostmåltidet:

”Før vi implementerede madordningen, så var forberedelsen af måltidet begrænset til, at enkelte børn skiftevis dækkede bord, hvorefter vi fandt madpakkerne frem og spiste frokost. Med madordningen er forberedelsen imidlertid forandret, eftersom børnene er nysgerrige når køkkenmedarbejderne kokkerer om formiddagen og når det begynder at dufte fra køkkenet, så taler det til børnenes sanser og motiverer børnene til at involvere sig i forberedelsesprocessen med at dække bord, sætte maden frem og smage maden” (36-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

For undersøgelsens tre daginstitutioner med internt producerede madordninger har implementeringen af madordningen medført forbedret måltidspædagogisk indhold under frokostmåltidets forberedelsesforløb. Heriblandt har implementeringen af madordningen ifølge pædagogerne indebåret, at børnene motiveres til at deltage i frokostmåltidets forberedelsesforløb, eftersom børnenes syns- og duftesanser stimuleres når frokostmåltidet forberedes. Derfor tiltrækkes børnene af køkkenets aktiviteter, når frokostmåltidet forberedes, hvilket involverer børnene i bordopdækningen samtidigt med, at der skabes dialoger mellem daginstitutionens køkkenmedarbejdere eller pædagoger og børnene om madens indhold samt andre måltidsorienterede emner. Dette understøttes af undersøgelsens deltagende observationsstudier af frokostmåltidets forløb, eftersom observationsstudierne viser, at børnenes nysgerrighed skærpes når køkkenmedarbejderne tilbereder frokostmåltidet. For børnene giver forberedelsen af frokostmåltidet således anledning til at stille spørgsmål til køkkenmedarbejderne eller pædagogerne om maden og måltidet, hvilket bidrager til daginstitutionernes mad- og måltidskultur.

Forberedelsen af frokostmåltidet i daginstitutioner med eksternt producerede madordninger

For undersøgelsens tre daginstitutioner med eksternt producerede madordninger har implementeringen af madordningen medført, at forberedelsesfasen af frokostmåltidet kræver flere mandskabsressourcer end tidligere, hvor daginstitutionerne havde madpakkeordninger. Derfor har daginstitutionerne vanskeligt ved at afsætte tid til at involvere børnene i frokostmåltidets forberedelsesfase. Imidlertid fremhæver

daginstitutionerne, at de forsøger at involvere børnene i det omfang, som ressourcerne tillader således, at forberedelsen af frokostmåltidet kombineres med pædagogiske læringsprocesser:

”For vores vedkommende må vi erkende, at forberedelsen af frokostmåltidet kræver mange ressourcer for, at måltidet kan være forberedt til vores faste spisetidspunkt. Derfor har involveringen af børnene heller ikke altid førsteprioritet, desværre. Vi er naturligvis klar over, at der er forskellige pædagogiske læreprocesser forbundet med at lade børnene deltage i forberedelsen af måltidet, men det er desværre ikke altid muligt. Det vigtigste er trods alt, at maden bliver klar, så børnene får noget at spise” (43-årig pædagog fra daginstitution med eksternt produceret madordning).

For undersøgelsens tre daginstitutioner med eksternt producerede madordninger er forberedelsen af frokostmåltidet således omgivet af travlhed, hvilket medvirker til, at pædagogiske læringsprocesser ikke altid integreres i forberedelsesfasen som konsekvenser af, at praktiske opgaver tager mange ressourcer. Imidlertid tilstræber daginstitutionerne at involvere børnene i forberedelsesfasen, når ressourcerne er tilstrækkelige således, at børnene kan udvikle forskellige kompetencer ved bordopdækning og anretning af maden.

De tre daginstitutioner med eksternt producerede madordninger forklarer samtidigt, at implementeringen af madordningen har betydet mindre opmærksomhed på mad- og måltidskulturen omkring frokostmåltidet end tidligere, hvor daginstitutionerne havde madpakkeordninger. Pædagogerne forklarer, at forskellen fortrinsvist beror på, at forberedelsen af frokostmåltidet kræver mange mandskabsressourcer, eftersom praktiske omstændigheder som leveringstidspunkter medvirker til at afgøre forberedelsesfasens travlhed. Derfor har implementeringen af madordningen ifølge pædagogerne også medvirket til at ændre mad- og måltidskulturen for daginstitutionerne.

Generelt indeholder undersøgelsens fokusgruppeinterviews med pædagoger fra daginstitutioner med eksternt producerede madordninger begrænsede positive udtalelser om mad- og måltidskulturen. Derimod viser fokusgruppeinterviewene, at implementeringen af madordningen ifølge pædagogerne ikke har skabt grundlag for forbedrede mad- og måltidskulturer, eftersom *”madens ernæringsmæssige kvalitet er mere ensformig, uinspirerende og mindre indbydende end forventet”*, som en pædagog fra en af undersøgelsens tre daginstitutioner med eksternt producerede madordninger konstaterer.

For pædagogerne blandt undersøgelsens tre daginstitutioner med eksternt producerede madordninger er maden, som leveres, således mindre indbydende end tidligere, hvor daginstitutionerne havde madpakkeordninger. For pædagogerne bliver præsentationen af frokostmåltidets leverede mad uinspirerende for børnene, eftersom maden ofte er sammenblandet således, at børnene ikke kan overskue madens indhold:

”For det første mangler vi ressourcer til at involvere børnene i måltidets praktiske opgaver. For det andet er maden meget ofte anderledes end børnene kender den hjemmefra eller fra deres madpakker, fordi der ofte serveres sammenblandet mad, hvor børnene ikke kan skelne ingredienserne fra hinanden, og så stejler børnene. Det er meget vanskeligt at få børnene til at smage, når maden serveres sammenblandet, og jeg bebrejder egentlig ikke børnene for ikke at ville smage. Det fjerner desuden fokus fra vores madkultur, hvor børnene kigger i hinandens madpakker og stiller spørgsmål til hinanden om indholdet. I stedet skal vi bruge kræfter på at bare at få børnene til at smage” (46-rig pædagog fra daginstitution med eksternt produceret madordning).

Derfor fremhæver pædagogerne fra undersøgelsens tre daginstitutioner med eksternt leverede madordninger, at madens uinspirerede og uindbydende fremtoning medvirker til, at italesættelsen af madens indhold begrænses under måltidet til fordel for at overbevise børnene om at smage maden. Dermed har implementeringen af madordningen ifølge pædagogerne haft markant indflydelse på mad- og måltidskulturen, som ofte nedprioriteres til fordel for frokostmåltidets praktiske omstændigheder. Dette understøttes af undersøgelsens deltagende observationsstudier af frokostmåltidets forløb, eftersom observationsstudierne viser, at pædagogerne har vanskeligt ved at involvere børnene i frokostmåltidets forberedelsesfase som konsekvenser af begrænsede ressourcer.

Forberedelsen af frokostmåltidet i daginstitutioner med madpakkeordninger

For undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger har forberedelsesforløbet af frokostmåltidet begrænset indhold i forhold til undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger. For undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger involverer forberedelsen af frokostmåltidet således ikke tilberedning af maden, eftersom børnene har medbragt madpakken hjemmefra:

"Jeg synes, at forberedelsen af frokostmåltidet er velkørende, eftersom processen er begrænset til, at børnene selv finder deres madpakker i køleskabet og sætter sig ved vores 8 mandsborde sammen med en pædagog. Derfor skal vi heller ikke foretage os meget andet end at finde tallerkner, service, vand og kopper til børnene, hvilket gør processen meget overskuelig for vores pædagogiske arbejde" (46-årig pædagog fra daginstitution med madpakkeordning).

Dermed forklarer pædagogerne fra undersøgelsens tre daginstitutioner, at forberedelsen af frokostmåltidet ikke involverer specifikke forberedelsesprocesser foruden, at pædagogerne involverer 3-4 børn i forberedelsesfasen, hvor børnene er behjælpelige med bordopdækning og tæller service, glas og tallerkner. Dette understøttes af undersøgelsens deltagende observationsstudier af frokostmåltidets forløb, der dokumenterer, at hovedparten af børnene beder om lov til at hente madpakken i køleskabet, mens et mindre antal børn forbereder frokostbordene med vand, tallerkner og service i samarbejde med enkelte pædagoger.

Spisesituationer i daginstitutioner – mad- og måltidskultur under frokostmåltidet i daginstitutionerne

Undersøgelsens deltagende observationsstudier af frokostmåltidets forløb i daginstitutionerne viser, at frokostmåltidet enten spises på stuerne eller i større alrum. Pædagogerne fremhæver praktiske begrundelser såsom rummets beliggenhed og/eller størrelse, som argumenter for, at frokostmåltidet spises i bestemte omgivelser:

"For vores vedkommende er mulighederne for at arrangere måltiderne anderledes meget begrænsede, eftersom vi ikke kan ændre lokalernes placering eller størrelser, så vi må acceptere forholdene og spise samlet i alrummet, fordi der ikke er tilstrækkelig plads på stuerne, og i øvrigt er stuerne placeret dårligt i forhold til køkkenet. Det betyder dog ikke, at vi ikke er klar over, at støjen formentlig ville være mere håndterbar, hvis vi havde mulighed for at spise i mindre grupper på stuerne" (45-årig pædagog fra daginstitution med madpakkeordning).

For undersøgelsens ni daginstitutioner er argumenterne for at spise frokostmåltidet i bestemte omgivelser således begrundet med praktiske forklaringer. Imidlertid viser undersøgelsens deltagende observationsstudier samtidigt tendenser til, at støj- og konfliktniveauet er mere udbredt blandt

daginstitutioner, som spiser i større alrum end daginstitutioner, hvor børnene er fordelt på forskellige stuer.

Generelt forklarer pædagogerne fra undersøgelsens ni daginstitutioner, at frokostmåltidet indledes med, at børnene fordeles ved mindre borde, hvor mellem 5-10 børn spiser sammen med en pædagog. Denne opdeling medvirker til, at daginstitutionerne kan opretholde en uforstyrrethed og ro, som de karakteriserer som vigtig for det gode frokostmåltid. Herudover forklarer daginstitutionerne, at der er bordopdragelse forbundet med frokostmåltidet, eftersom børnene læres manérer:

”Når børnene har fundet deres pladser, som i øvrigt ikke er faste pladser, så skal de vente med at begynde på at spise til alle børnene er klar. Herefter siger en af pædagogerne når børnene må begynde at spise. Jeg synes det er vigtigt, at vi lærer børnene om normerne omkring bordet. Det er min holdning, at det primært er forældrenes ansvar, men eftersom vi har ansvaret for børnenes kost gennem vores madordning, så har vi også ansvaret for det tilhørende omkring bordet efter min mening (...) det inkluderer bordmaner og hvordan man generelt opfører sig under et måltid i selskab med andre mennesker” (41-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

Ingen af undersøgelsens ni daginstitutioner har givet børnene faste pladser under frokostmåltidet, eftersom børnene skal have mulighed for at udvikle sociale kompetencer under frokostmåltidet ved at have interaktion med mange forskellige børn. Til trods for, at daginstitutionernes rammer for frokostmåltidet har ligheder, så bliver mad- og måltidskulturen praktiseret forskelligt blandt undersøgelsens daginstitutioner, eftersom daginstitutionerne har forskellige forudsætninger for at integrere mad- og måltidskulturen under frokostmåltidet.

For undersøgelsens seks daginstitutioner med internt eller eksternt producerede madordninger præsenteres maden indledningsvist ved bordet af pædagogiske medarbejdere. Præsentationen af maden medvirker til, at børnene falder til ro og kan betragte maden på bordet inden måltidet indledes. Ifølge daginstitutionerne skaber det samtidigt en efterfølgende dialog blandt børnene, hvor nogle børn vækker interessen for, at andre børn tør smage bestemt mad, som ellers ikke ville have været interessant nok til at smage. Derfor tjener daginstitutionernes præsentationer af måltidet som motivationsfaktor for børnene:

”Indledningsvist præsenterer vi altid maden for børnene på en interessant måde, som kan skærpe deres interesse og motivere dem til at smage på maden. Det er jo faktisk ofte, at børnene ikke kender maden i forvejen og det kan være en barriere for at smage maden. Når vi præsenterer maden, så kan børnene jo betragte maden imens og få forståelse for, at maden er spændende, selvom de måske ikke har smagt det tidligere” (50-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

Italesættelsen af frokostmåltidets indhold fortsætter under selve måltidet, hvor daginstitutionerne forklarer om råvarer, madens oprindelse og tilblivelsen af maden. For daginstitutionerne handler måltidet således om at fortælle en historie omkring maden, som virker interessant for børnene.

Herudover forklarer daginstitutionerne med internt og eksternt producerede madordninger, at børnenes sanser bliver stimuleret ved, at måltidet er produceret i daginstitutionen således, at duften fra køkkenet vækker interesse for maden, ligesom madens visuelle fremtoning på bordet er vigtig for, om børnene er interesserede i maden. Derfor skal maden præsenteres ordentligt, før maden vækker børnenes interesse:

”Efter vi implementerede madordningen opdagede vi hurtigt, at børnene ikke ville spise maden, når de ikke kunne gennemskue indholdet. Derfor adskiller vi i dag maden således, at børnene kan se hele indholdet adskilt – altså, hvis vi eksempelvis får salat, så nytter det ikke noget, at der er ti forskellige grøntsager i samme skål – så må vi hellere have ti skåle med forskelligt indhold, fordi det betyder, at børnene indledningsvist spiser grøntsager, de er bekendte med, men langsomt bliver mere modige og tør udvide deres smagshorisonter ved at prøve andre grøntsager. Sådan er det med al maden, og det er en proces, der kræver tålmodighed som pædagog, eftersom det ikke sker fra den ene dag til den anden” (33-årig pædagog fra daginstitution med eksternt produceret madordning).

Hermed forklarer daginstitutionerne, at børnene motiveres til at smage på maden ved langsomt at udvide deres smagshorisonter ved at lade processen foregå på børnenes egne præmisser. Imidlertid forklarer daginstitutionerne med eksternt producerede madordninger, at det kan være vanskeligt at overbevise børnene om, at maden er velsmagende, eftersom daginstitutionerne ikke har fået bevilliget økonomiske midler til, at pædagogerne kan spise daginstitutionens frokostmåltid. Derfor skal pædagogerne selv have madpakker med, hvilket markerer et skisma for pædagogerne, eftersom børnene ikke har forståelse for, at de får andet mad end de voksne.

Herudover forklarer undersøgelsens tre daginstitutioner med eksternt producerede madordninger, at pædagogernes rolle er forandret med implementeringen af madordningen. For daginstitutionerne har implementeringen af madordningen således medført, at daginstitutionerne overtager forælderrollen, eftersom det er blevet daginstitutionernes ansvar at kontrollere, at børnene spiser tilstrækkeligt til frokost:

"Jeg synes, at da børnene havde deres egen madkasse og vidste, hvad de skulle have, så skulle vi ikke konstant kontrollere, hvem der har fået for meget torskerogn eller hvad ved jeg. Vi har fået en politimandsrolle nu sammenlignet med tidligere, hvor forældrene kunne se, hvor meget børnene havde spist til frokostmåltidet, når madpakken kom med hjem igen når børnene blev hentet. I dag er det vores ansvar, at børnene har fået nok, eftersom forældrene ikke kan kontrollere, hvor meget deres børn spiser til frokost" (47-årig pædagog fra daginstitution med eksternt produceret madordning).

Generelt forklarer undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger, at forældrene har vanskeligt ved at acceptere, at de ikke kan kontrollere, hvor meget deres børn spiser i daginstitutionstiden. Derfor skal daginstitutionerne bruge megen tid på at forklare forældrene, hvorvidt deres barn har spist tilstrækkeligt.

For pædagogerne fra undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger fremstår maden ikke som et decideret samtaleemne som blandt daginstitutionerne med madordninger. Dette beror på, at børnene har hjemmebragte madpakker med i daginstitutionen således, at børnene er bekendte med madpakkens indhold på forhånd:

"Jeg synes egentlig ikke, at der er stort behov for, at vi taler så meget om maden når vi spiser frokost. For børnene indeholder madpakken jo tilnærmelsesvist det samme hver dag, fordi forældrene laver madpakken efter, hvad børnene kan lide. Derfor er det oftest, hvis nogle af børnene har lidt specielt mad med, at vi taler om det" (49-årig pædagog fra daginstitution med madpakkeordning).

For undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger medvirker forældrenes ansvar for børnenes kost i daginstitutionen til, at daginstitutionen ikke har samme ansvarsfølelse for børnenes kost som blandt daginstitutionerne med madordninger. Daginstitutionerne med madpakkeordninger forklarer således, at deres ansvar for børnenes kost er begrænset til mad- og måltidspolitikker, hvorigennem

daginstitutionerne sørger for, at børnenes madpakker overholder institutionens politikker på kostområdet. Herudover varetager forældrene selv ansvaret for indholdet af børnenes madpakker, hvilket daginstitutionerne ikke er ansvarlige for.

Måltidets afslutning

Undersøgelsens ni daginstitutioner forklarer, at frokostmåltidet normalt varer mellem 20-40 minutter afhængigt af børnenes koncentrationsniveau. Til trods for, at daginstitutionerne forklarer, at det er meget forskelligt, hvor hurtigt børnene spiser, og hvor meget de spiser, så skal samtlige børn udvise bordskik ved at blive siddende omkring bordet. Herefter får børnene lov til at forlade bordet, når pædagogerne tillader det:

”Når vi spiser, så er det vigtigt at lære børnene, at man udviser respekt for hinanden, når vi sidder omkring bordet. Oftest er det jo ofte enkelte bulderbasser, som kan tage teten omkring bordet og dominere måltidet med larm og distraherende opførsel. Dette skaber forstyrrende forhold for andre børn, som ikke får ro til at færdiggøre måltidet. Derfor forsøger vi også at forklare børnene, at vi skal vente på hinanden og ikke forstyrre hinanden ved at larme og distrahere dem, som spiser” (43-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

Når børnene udviser distraherende opførsel, som forstyrrer spisesituationen for andre børn, så vælger daginstitutionerne typisk at placere børnene strategisk sammen med pædagogerne for at skabe ro for daginstitutionens øvrige børn. Generelt forklarer daginstitutionerne også, at roen omkring frokostmåltidet er essentielt for at skabe en velfungerende mad- og måltidskultur. Herudover forklarer daginstitutionerne samtidigt, at afslutningen på frokostmåltidet er vigtig for mad- og måltidskulturen, fordi børnene kan involveres i forskellige praktiske opgaver som oprydning og opvask. For undersøgelsens ni daginstitutioner prioriteres involveringen af børnene i måltidets afsluttende fase som vigtig, eftersom daginstitutionerne kan integrere forskellige pædagogiske læreprocesser for børnene.

”Jeg synes på ingen måder, at daginstitutionen har hovedansvaret for at lære børnene om bordmanér. Det forventer vi, at forældrene har taget vare om hjemmefra til trods for, at det ikke altid er tilfældet. Jeg synes dog, at det er vores medansvar at lære børnene om bordskik osv. Derfor lægger vi også stor vægt på at integrere pædagogiske kompetencer omkring måltidet” (41-årig pædagog fra daginstitution med madpakkeordning).

Derfor erkender daginstitutionerne, at ansvaret for børnenes kostvaner og madopdragelse fortrinstvist er forældrenes, men daginstitutionerne tager imidlertid ansvaret for børnene i daginstitutionstiden. Derfor integrerer daginstitutionerne også pædagogiske kompetencer i forbindelse med frokostmåltidets afslutning for at integrere helhedsorienterede mad- og måltidskulturer som bestanddel af institutionernes måder at lære børnene om mad, måltider og spisesituationer.

Kapitel 3

Strukturelle og kulturelle udfordringer ved implementeringen af madordninger

For undersøgelsens seks daginstitutioner med internt eller eksternt producerede madordninger har implementeringen af madordningen involveret forskelligartede strukturelle og kulturelle udfordringer og problematikker. Herudover fremhæver undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger forskellige strukturelle og kulturelle barrierer for ikke at erstatte madpakkeordningen med internt eller eksternt produceret madordning.

Pædagogerne fra undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger forklarer, at beslutningen om at implementere en madordning er taget uden institutionernes samtykke. For pædagogerne fra daginstitutionerne med madordninger er beslutningen om at implementere madordninger truffet på kommunalt niveau således, at daginstitutionernes kommunale tilhørsforhold har betydet, at daginstitutionerne har været tvunget til at efterleve kommunens politik om at implementere en madordning:

”Beslutningen om at implementere madordningen i vores daginstitution er udelukkende baseret på kommunens beslutning om, at samtlige daginstitutioner i kommunen skulle implementere madordninger pr. 1. januar 2010. Derfor har det været en politisk beslutningsproces, som har været uden for vores indflydelse. Det har været frustrerende, at vores rolle som beslutningstager er fuldstændig tilsidesat til fordel for en politisk beslutningsproces, hvor vi reelt blot har været brikker i et politisk spil” (44-årig pædagog fra daginstitution med eksternt produceret madordning).

Pædagogerne fra undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger forklarer, at beslutningsprocessen omkring implementeringen af daginstitutionelle madordninger har været politisk styret. Derfor har daginstitutionernes holdninger til implementeringen af madordningen været underordnet, hvilket pædagogerne karakteriserer som problematisk. Blandt pædagogerne har manglende involvering i beslutningsprocessen omkring implementeringen af madordninger skabt modstand mod madordningen forud for implementeringsprocessen, eftersom deres meninger er blevet nedprioriteret og de føler sig underlagt et politisk beslutningsapparat, som er for virkelighedsfjernt til at vurdere daginstitutioners reelle behov.

I modsætning til undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger, så tilhører undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger kommuner, hvor implementeringen af en madordning har været på frivillig basis. Imidlertid har de tre daginstitutioner ikke benyttet muligheden for at erstatte madpakkeordningen med en madordning.

For pædagogerne i undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger er årsagerne til at fastholde madpakkeordningen som institutionens madordning bl.a. baseret på, at institutionerne har været medbestemmende i forhold til valget om at fastholde madpakkeordningen eller implementere en madordning. Derfor forklarer pædagogerne, at daginstitutionerne har vurderet, at udbyttet ved at implementere madordninger ikke står mål med de ressourcer, som skal afsættes til at implementere madordningen:

”Hele den politiske diskussion om, at daginstitutioner skal servere ét sundt måltid for børnene har undret vores daginstitution meget, eftersom vi altid har syntes, at vores børn får ordentlige måltider, selvom børnene medbringer madpakker hjemmefra. Derfor har hele diskussionen virket omsonst for vores vedkommende, og det virker ikke som fordelagtigt at implementere en madordning hverken for os medarbejdere eller børnene. Jeg tror blot, at vores mandskabsressourcer vil blive allokeret anderledes, fordi madordninger kræver mere tid fra medarbejderne, hvilket vil have konsekvenser for tiden, vi bruger på samvær med børnene” (47-årig pædagog fra daginstitution med madpakkeordning).

For pædagogerne er argumenterne for at fastholde madpakkeordningen baseret på bekymringen for, at daginstitutionerne er nødt til at prioritere mandskabsressourcerne anderledes således, at samværet med børnene bliver nedprioriteret som konsekvenser af, at forberedelsen af maden tager for mange ressourcer.

Herudover fremhæver pædagogerne manglende fleksibilitet ved madordninger som barriere for ikke at implementere en madordning. Daginstitutionerne udtrykker således bekymring over, at internt produceret mad eller leveringen af eksternt produceret mad vil medvirke til, at daginstitutionen er nødsaget til at være i daginstitutionen på bestemte tidspunkter. For daginstitutionerne vil implementeringen af madordninger således indskrænke institutionernes bevægelsesfrihed og gøre det vanskeligt at arrangere dagslange udflugter.

Behov for rådgivning om implementeringer af madordninger

For pædagogerne i undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger er manglende rådgivning samtidigt blandt argumenterne for ikke at erstatte madpakkeordningen med en madordning. For disse tre daginstitutioner virker implementeringen af en madordning således uoverskuelig og besværlig, eftersom implementeringsprocessen ikke understøttes af rådgivning og vejledning om selve overgangen fra madpakkeordning til madordning:

”Heldigvis har vi haft muligheden for at beholde madpakkeordningen som hidtil. Jeg synes, at det virker meget besværligt at overgå til en intern eller ekstern produceret madordning, eftersom der er mange formaliteter og praktiske omstændigheder, som skal være i orden når daginstitutioner skifter madordning. Derfor virker processen meget besværlig for mig, og jeg ville ikke vide, hvordan vi skulle klare det i praksis, når vejledningen og rådgivningen om overgangen tilsyneladende ikke er god og daginstitutionerne overlades til problematikker, som er vanskelige at modtage hjælp til at løse” (33-årig pædagog fra daginstitution med madpakkeordning).

Pædagogerne i undersøgelsens tre daginstitutioner med madpakkeordninger forklarer, at implementeringen af en madordning således vil være forbundet med problematikker, som pædagogerne karakteriserer som uhåndterbare og ressourcekrævende i forhold til effekten af en madordning. Heriblandt udtrykker pædagogerne bekymring for, at institutionens mad- og måltidspolitikker ikke kan efterleves efter implementeringen af en madordning, eftersom de økonomiske forudsætninger ikke stemmer overens med mulighederne for at fastholde institutionens mad- og måltidspolitikker.

Desuden er pædagogerne ikke overbeviste om, at implementeringen af en madordning vil højne madens ernæringsmæssige kvalitet tilstrækkeligt i forhold til børnenes medbragte madpakker. Derfor forklarer pædagogerne, at udbyttet ved implementeringen af en madordning ikke stemmer overens med besværlighederne ved at implementere en madordning. Pædagogerne vurderer således ikke, at der er fordele forbundet med at implementere en madordning i forhold til madens kvalitet.

De seks daginstitutioner som har implementeret enten internt eller eksternt producerede madordninger, har ikke modtaget rådgivning i forbindelse med overgangen fra at have madpakkeordninger til madordninger. Imidlertid fremhæver pædagogerne, at manglende viden om implementeringsprocessen har besværliggjort overgangsfasen fra madpakkeordningen til madordning. Derfor fremhæver pædagogerne, at

rådgivning formentlig ville have styrket daginstitutionens erfaringsgrundlag på forhånd således, at implementeringen ville forløbe bedre:

”Vi har ikke modtaget rådgivning om implementeringen af vores nuværende madordning fra hverken kommunen eller andre parter, som har været involveret i beslutningen om, at vi skulle have en madordning. Det har ellers været nødvendigt indimellem, eftersom det var en stor omvæltning, at skulle være klar til at have en helt ny madordning lige pludseligt. Når jeg ser tilbage på månederne efter vi implementerede madordningen, så må jeg også erkende, at det ville have været relevant at haft støtte gennem den indledende proces, hvor vi ikke havde steder at henvende os, hvis vi havde spørgsmål eller havde behov for rådgivning” (41-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

For daginstitutioner med madordninger har manglende rådgivning om implementeringsprocessen således betydet, at implementeringen har indeholdt forskelligartede problematikker. Derfor har daginstitutionerne været nødsaget til at basere beslutninger på et spinkelt beslutningsgrundlag frem for kompetent rådgivning fra eksempelvis kommunale konsulenter.

For undersøgelsens tre daginstitutioner med eksternt producerede madordninger har forskellige praktiske omstændigheder ved implementeringen af madordningen problematiseret overgangen fra madpakkeordning til madordning. Derfor forklarer pædagogerne, at daginstitutionerne har anvendt mange mandskabsressourcer på at opbygge nye hverdagsrutiner. Dette har haft konsekvenser for institutionernes pædagogiske arbejde, eftersom madordningen har taget ressourcer fra det pædagogiske samvær med børnene.

Herudover forklarer pædagogerne, at kommuner burde tilbyde rådgivning til daginstitutioner, som implementerer madordninger, eftersom beslutningen om madordninger i daginstitutioner er truffet på politisk niveau uden for daginstitutionernes indflydelse. Derfor argumenterer daginstitutionerne for, at kommunen burde have interesse i at få daginstitutionelle madordninger til at fungere således, at kommunal rådgivning burde være naturligt under implementeringsprocessen.

Undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger henviser til, at rådgivningen om implementeringen af madordninger har relevans, eftersom institutionerne har modtaget rådgivning om madens ernæringsmæssige kvalitet fra kommunerne og Fødevarestyrelsens Alt om Kost Rejseholdet. For

daginstitutionerne har rådgivningen fra Alt om Kost Rejseholdet således betydet, at daginstitutionerne har haft et kvalificeret grundlag for at højne madens ernæringsmæssige kvalitet med implementeringen af madordningen:

”Jeg synes ikke, at vi kan sætte spørgsmålstegn ved den ernæringsmæssige kvalitet ved at have overgået til en madordning, tværtimod. Det har været meget hensigtsmæssigt at drage nytte af kommunens rådgivning om madens sammensætning, hvor Alt om Kost Rejseholdet har vejledt os om, hvordan den ernæringsmæssige kvalitet kan gøres til del af madordningen på en let og overskuelig måde” (44-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

Derfor fremhæver hovedparten af pædagogerne fra undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger, at Alt om Kost Rejseholdet har leveret kompetent rådgivnings- og vejledningsarbejde i forhold til at formulere daginstitutionens mad- og måltidspolitikker. For daginstitutionerne ville tilsvarende rådgivning omkring implementeringens praktiske omstændigheder have været relevant for at have et kvalificeret erfaringsgrundlag for at indføre madordningen.

Implementeringen af madordninger kræver ressourcer

Pædagogerne fra undersøgelsens seks daginstitutioner med madordning fremhæver, at implementeringsprocessen har krævet mange tids- og mandskabsressourcer, eftersom daginstitutionerne ikke har modtaget rådgivning omkring implementeringsprocessens praktiske forløb. For undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger har implementeringsprocessen derfor involveret markante skematiske omprioriteringer af daginstitutionernes tidligere hverdagsstrukturer. Disse omprioriteringer af daginstitutionernes hverdagsstrukturer er konsekvenser af, at madordningen kræver bestemte spisetidspunkter, fordi køkkenmedarbejderne og leveringstidspunktet for madvarer for daginstitutioner med henholdsvis internt og eksternt producerede madordninger er forudbestemt:

”For vores vedkommende har implementeringen af madordningen betydet, at vi skal tænke vores hverdag anderledes end tidligere, eftersom vores køkkenpersonale forbereder frokostmåltidet til et bestemt tidspunkt. Det betyder, at vi er nødt til at være i institutionen på disse tidspunkter, hvilket binder os til institutionen på bestemte tidspunkter. Førhen tog vi ofte i teatret med kort varsel, men den mulighed er udelukket i dag, fordi vi skal være i

daginstitutionen når maden stilles på bordet kl. 11.30” (33-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

For daginstitutionerne har implementeringen af madordningen således stillet større krav til måden, hvorpå hverdagen struktureres, eftersom hverdagsaktiviteter som udflugter skal koordineres med daginstitutionens spisetidspunkter. Dette skaber begrænsninger for daginstitutionernes bevægelsesfrihed og kræver koordination af daginstitutionernes aktiviteter.

For undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger har implementeringen af madordningen både påvirket ledelsens, medarbejdernes og børnenes hverdag. Daginstitutionerne med madordninger beskriver således, at hverdagen i vid udstrækning struktureres omkring frokostmåltidet, eftersom forberedelsen af frokostmåltidet kræver megen tid sammenlignet med, da institutionerne havde madpakkeordninger:

”Jeg synes, at korthuset vælter meget nemmere efter, vi har fået madordningen indført end tidligere, hvor vi havde madpakkeordningen. Det skyldes først og fremmest, at vores daginstitution ikke har ressourcer til at bare en køkkenmedarbejder sygemelder sig om morgenen” (39-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

Herudover forklarer pædagogerne fra undersøgelsens tre daginstitutioner med internt producerede madordninger, at implementeringen af madordningen har medført, at der typisk udarbejdes ugeplaner, hvor dagens frokostmåltid beskrives. I praksis har køkkenmedarbejderne imidlertid vanskeligheder med at forberede frokostmåltider uden ressourcespild af madvarer, eftersom antallet af børn i daginstitutionen er meget varierende fra dag til dag:

”Jeg ved, at køkkenmedarbejderne synes, at det kan være meget vanskeligt at koordinere, hvor meget mad der skal købes ind og forberedes, fordi de typisk har handlet ind på forhånd, og når forældrene så ringer om morgenen og siger, at lille Peter bliver hjemme i dag, så kan køkkenet hurtigt lave for meget mad, som går til spilde (...) det er nemlig meget forskelligt, hvor mange børn, der er i daginstitutionen pga. sygdom, eller fordi børnene holder fri, og det ved vi først oftest samme dag” (43-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

Dermed forklarer daginstitutionerne med internt producerede madordninger, at forberedelsen af madordningen ofte indebærer ressourcespild, eftersom køkkenmedarbejderne ikke har muligheder for at tilrettelægge måltidet i god tid.

Implementeringen af madordninger indebærer kulturel forandringsparathed

For undersøgelsens seks daginstitutioner med internt eller eksternt producerede madordninger har implementeringen af madordningen involveret strukturelle udfordringer og problematikker. Herudover viser undersøgelsens fokusgruppeinterviews med pædagoger, at implementeringen af madordningen desuden har inkluderet kulturelle barrierer for hovedparten af daginstitutionerne med madordninger.

Italesættelsen af implementeringen af madordningen blandt pædagogerne under fokusgruppeinterviewene tyder således på, at pædagogernes holdninger til implementeringen af madordningen afspejler ledelsens holdninger til madordningen. Blandt fire daginstitutioner med madordninger tyder fokusgruppeinterviewene således på, at ledelsens negative holdninger til madordningen har haft markant indflydelse på pædagogernes holdninger til madordningen:

”Vi har afholdt mange interne møder i daginstitutionen før og efter implementeringen af madordningen for at få afklaret vilkårene for madordningen. Vores leder forklarede os, at madordningen ville allokere ressourcer fra vores pædagogiske arbejde og det ville være besværligt at få madordningen til at køre optimalt med vores ressourcer. Derfor vidste vi også på forhånd, at implementeringen af madordningen ville have negativ effekt for vores daginstitution” (46-årig pædagog fra daginstitution med eksternt produceret madordning).

Derfor tyder undersøgelsen på, at ledelsesopbakningen til implementeringen af madordningen er bestemmende for pædagogernes holdninger til madordningen. Gennem fokusgruppeinterviewene med pædagoger fra fire daginstitutioner med madordninger italesættes implementeringen af madordningen således som negativ for daginstitutionen, hvilket afspejler lederens holdninger til madordningen.

Herudover viser undersøgelsens fokusgruppeinterviews blandt to daginstitutioner med internt producerede madordninger, at ledelsens holdninger til implementeringen af madordningen har haft positive afsmittende effekter på pædagogerne i daginstitutionen. Gennem fokusgruppeinterviewene forklarer pædagogerne fra disse daginstitutioner således, at lederen udviste forandringsparathed og velvilje til at få madordningen til at fungere trods modstanden mod implementeringen af madordningen:

”Det blev meget pludseligt besluttet på politisk niveau, at kommunens daginstitutioner skulle implementere madordninger, uden vores stemme blev hørt. Det diskuterede vi meget og faktisk var vi også meget utilfredse med, at beslutningen om madordninger blev foretaget uden for vores indflydelse, eftersom det er os daginstitutioner, der skal leve med beslutningen i praksis. Men da beslutningen var taget, så accepterede vi det også. Vores leder gjorde det klart, hvad situationen indebar, og hun forklarede, at vi måtte acceptere tingenes tilstand, selvom det ville blive besværligt. Det medvirkede da til, at vi ligesom tænkte, at det hele nok skulle komme til at fungere, hvis vi var indstillet på det og accepterede, at det ville tage lang tid at indarbejde nye rutiner” (42-årig pædagog fra daginstitution med internt produceret madordning).

Derfor tyder fokusgruppeinterviewene med pædagogerne fra undersøgelsens seks daginstitutioner med madordninger på, at daginstitutionelle ledere har markant indflydelse på, hvordan pædagogernes holdninger til madordningen bliver. Indstillingen til madordningen blandt daginstitutionelle ledere skaber således synergieffekter i daginstitutionen, eftersom lederens indstilling til madordningen afspejler pædagogernes holdninger til madordningen. Derfor kan ledelsesholdninger til implementeringen af madordningen være kulturelle barrierer for, at madordningen ikke fungerer i praksis, ligesom lederholdningerne kan skabe positive synergieffekter blandt daginstitutionens pædagoger.

Perspektivering

Potentielle initiativer til implementeringer af madordninger og fremme af mad- og måltidskulturer

På baggrund af hovedfundene fra undersøgelsens deltagende observationsstudier af frokostmåltidet i daginstitutionerne og kvalitative fokusgruppesamtaler med pædagoger kan det være anbefalingsværdigt at fokusere på forskellige indsatsområder i forbindelse med sundhedsfremmende initiativer i forhold til at forbedre implementeringen af madordninger samt mad- og måltidskulturer i daginstitutioner.

Anbefalinger til implementeringer af madordninger

Gennem undersøgelsen udtrykker de seks daginstitutioner med madordninger utilfredshed med ikke at være involveret i beslutningsprocessen omkring implementeringen af madordningen. Den manglende involvering i beslutningsprocessen omkring implementeringen af madordninger har skabt modstand mod madordningen forud for implementeringsprocessen. Derfor bør kommuner fokusere på at inddrage daginstitutionerne i beslutningsprocessen omkring implementeringer af madordninger og bidrage med vejledning og rådgivning til daginstitutionerne i forbindelse med implementeringens praktiske omstændigheder.

Behov for ledelsesopbakning under implementeringen af madordningen

Undersøgelsen tyder på, at ledelsesopbakningen til implementeringen af madordningen er bestemmende for pædagogernes holdninger til madordningen. Derfor kan daginstitutionelle ledere være kulturelle barrierer eller fremmende aktører for implementeringen af madordninger.

Fokus på mad- og måltidskulturen som del af daginstitutionens mad- og måltidspolitik

Gennem undersøgelsen har pædagogerne vanskeligt ved at identificere daginstitutionens mad- og måltidskulturelle aspekter. Derfor bør sundhedsfremmende initiativer omkring frokostmåltidet fremhæve mad- og måltidskulturen som vigtig for børns maddannelse og forklare, at mad- og måltidskulturelle aspekter bør sidestilles med ernæringsmæssige aspekter i daginstitutioners mad- og måltidspolitikker.

Behov for at udbrede kendskabet til regler om børns tilstedeværelse i daginstitutionelle køkkener

Undersøgelsen viser, at pædagogerne har misfortolket regler om børns tilstedeværelse i daginstitutionelle køkkener, eftersom undersøgelsens daginstitutioner generelt ikke tror, at børnene må opholde sig i køkkenet under frokostmåltidets forberedelsesfase. Derfor kan initiativer til forbedringer af

daginstitutionelle mad- og måltidskulturer med fordel fokusere på at afklare regler over for pædagoger i daginstitutioner.

Pædagoger som rollemodeller for daginstitutionens mad- og måltidskultur

I praksis har pædagogers viden og holdninger til mad, måltider og madordninger markant indflydelse på mad- og måltidskulturen i daginstitutioner. Derfor har pædagoger ansvaret for, at daginstitutionens mad- og måltidskultur er mangfoldig og motiverer børnene til at spise sundt og udvikler børnenes maddannelse. Derfor kan sundhedsfremmende initiativer med fordel opstille forslag til at forbedre mad- og måltidskulturen i daginstitutionen, som pædagogerne kan anvende som konkrete retningslinjer og redskaber under frokostmåltidet i daginstitutionerne.

Referencer

- Andersen, J., Gundelach, S. & Rasmussen, K. (2004): *Børnehavernes måltider*. Århus: UdviklingsForum.
- Bryman, A. (2008): *Social research methods*. 3. udgave. Oxford: Oxford University Press.
- Freedman, M.R. & Alvarez, K.P. (2010): *Early Childhood Feeding: Assessing Knowledge, Attitude, and Practices of Multi-Ethnic Child-Care Providers*. Journal of American Dietetic Association, vol. 110: s. 447-451.
- Georgi, A. (1998): *Phenomenological psychology – the lonely path of truth. Interview by Idun Røseth & Håvar Brendryen*. Oslo: Impuls Tidsskrift for Psykologi.
- Gubbels, J.S., Kremers, S.P.J., Stafleu, A., Dagnelie, P.C., de Vries, N.K. & Thijs, C. (2009): *Child-care environment and dietary intake of 2- and 3-year-old children*. Journal of Human Nutrition and dietetics, nr. 23: s. 97-101.
- Heyn, M., Dahl Lassen, Anne, Christensen, L. M. & Sabinsky, M. (2011): *Evaluering af den ernæringsmæssige kvalitet af madordninger i daginstitutioner*. Søborg: Afdeling for Ernæring. DTU Fødevareinstituttet.
- Hughes, S.O., Patrick, H., Power, T.G., Fisher, J.O., Anderson, C.B. & Nicklas, T. A. (2007): *The Impact of Child Care Providers' Feeding on Children's Food Consumption*. Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics, vol. 28(2): 100-107.
- Kvale, S. (2001): *Interview. En introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Larsen, C.S. (2007): *Måltidspædagogik – mellem ernæring og sanselighed*. Socioanalytisk Samtidsdiagnose.
- Matthiessen, J., Rothausen, R.W., Sørensen, M.R., Biloft-Jensen, A., Fagt, S., Trolle, E., Kørup, K., Bay, H. & Groth, M.V. (2009): *Fysisk aktivitet i den voksne danske befolkning 2003-2006 – med fokus på anbefalingerne for fysisk aktivitet*. Søborg: Afdeling for Ernæring. DTU Fødevareinstituttet.
- Matthiessen, J., Groth, M.V. & Fagt, S. (2008): *Prevalence and trends in overweight and obesity among children and adolescents in Denmark*. Scandinavian Journal of Public Health, 2008, nr. 36: s. 153-160.
- Matthiessen, J., Banke Rasmussen, L., Andersen, L.B., Astrup, A., Helge J.W., Kjær, M., Mølgaard, C., Nielsen, G.A., Saltin, B., Strube, M., Tjønneland, A., & Ovesen, L. (2003): *Kost og fysisk aktivitet – fælles aktører i sygdomsforebyggelsen*. København: Fødevare Rapport 2003:03.

- Mikkilä, V., Räsänen, L., Raitakari, O.T., Pietinen, P. & Viikari, J. (2005): *Consistent dietary patterns identified from childhood to adulthood: the cardiovascular risk in Young Finns Study*. British Journal of Nutrition, vol. 93: s. 923-931.
- Mølgaard, C., Dela, F., Froberg, K., Heitmann, B.L., Holm, L., Holstein, B., Madsen, S.Å., Richelsen, B. & Tetens, I. (2007): *Forebyggelse af overvægt blandt børn og unge – oplæg til strategi*. Søborg. Motions- og Ernæringsrådet.
- NNR (2004). *Nordic Nutrition Recommendations. Integrating nutrition and physical activity*. 4th edition ed. Nord 2004: 13. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- Ovesen, L. (2003): Børn og unges livsstil og risiko for hjertesygdom. En faglig gennemgang. Hjertereforeningen. Rota-Rota.
- Pedersen, A.N., Fagt, S., Groth, M.V., Christensen, T., Biloft-Jensen, A., Matthiessen, J., Andersen, N.L., Kørup, K., Hartkopp, H., Ygil, K.H., Saxholt, E. & Trolle, E. (2010): *Danskernes kostvaner 2003-2008*. Søborg: Afdeling for Ernæring. DTU Fødevareinstituttet.
- Sepp, H., Abrahamsson, L. & Fjellström, C. (2006): *Pre-school staffs' attitudes toward foods in relation to the pedagogic meal*. International Journal of Consumer Studies, vol. 30: s. 224-232.
- de Vaus, David (2002): *Surveys in social research*. 5. udgave. Routledge.
- Wang, Y. & Beydoun, M.A. (2009): *Parent-child dietary intake resemblance in the United States: Evidence from a large representative survey*. Journal of Social Science and Medicine, vol. 68, issue 12: s. 2137-2144.
- Yin, R.K. (2009): *Case Study Research: Design and Methods*. 4. udgave. Sage Publications.

Fødevareinstituttet
Danmarks Tekniske Universitet
Mørkhøj Bygade 19
DK - 2860 Søborg

T: 35 88 70 00
F: 35 88 70 01
www.food.dtu.dk

ISBN: 978-87-92158-98-7